

MAUNO KOIVISTO
HISTORIAN
TEKIJÄT

JÄLKISANAT RENÉ NYBERG

TAMMI

MAUNO KOIVISTO
HISTORIAN
TEKIJÄT

tammi

80 VUOTTA

HELSINKI

© Mauno Koiviston oikeudenhaltijat, Viestintä Teema Oy ja Tammi 2023

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Kirja ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1995 Kirjayhtymä Oy:n julkaisemana

Jälkisanat © René Nyberg 2023

ISBN 978-952-04-6117-1

Painettu EU:ssa

SISÄLLYSLUETTELO

<i>Sisällysluettelo</i>	5	<i>Suomi ja Norja</i>	69
LUKIJALLE	9	Suhteistani Norjaan	69
I YHTEYDET		Keskusteluja norjalaisten	
SYNTYVÄT	13	kanssa	70
<i>Lähtökohtani</i>	15	Saksalaisjoukot Norjaan	74
Suhteistani Neuvosto-		Paavo Väyrynen ja	
liittoon	15	rajarauha	75
Suhteistani pohjoismaihin ...	20	<i>Ärtymystä Neuvostoliitossa</i> ..	77
Tilanne maailmalla 1982	21	Hallitusohjelman	
Lähtökohtani presidentin-		ulkopoliittinen osa 1983	77
toimen hoidossa	23	Ohjushankinnat, heräte-	
Suomen itsenäisyys ja		miinat ja rauhansopimus	78
bolshevikit	26	Puolueettomuuden raja	82
Kanssakäymisen pulmia	27	Taluskomission puheen-	
<i>Ensimmäiset vierailut</i>	31	johtajuus	83
Vierailu Neuvostoliittoon ...	31	<i>Ruotsin ja Neuvosto-</i>	
Naapurin pysähdystila	33	<i>liiton välit kiristyvät</i>	87
Ensimmäinen vieras:		Valtiovierailu Neuvosto-	
François Mitterrand	38	liittoon 1983	87
Ensimmäinen valtiovierailu	39	Sukellusvenevälikohtaukset	
<i>Ydinaseeton Pohjola</i>	41	Ruotsin rannikolla	89
<i>Suomi ja Neuvostoliitto</i>	45	<i>George Bushin vierailu</i>	
Kaksi linjaa	45	<i>Suomeen 1983</i>	93
Turvallisuuspäällikön		<i>Suurvaltasuhteiden tila</i>	
vierailu	50	<i>heikkenee</i>	99
Neuvostoloikkaarit ja Suomi	51	Suhteet kärjistyvät	99
Hankala verosotku	52	Keskustelu hallituksen ulko-	
Viluisia saattoja	53	asiainvaliokunnan kanssa ...	100
Nikolai Tihonov	55	Vierailu Yhdysvaltoihin	
Tapaaminen Juri Andropovin		1983	102
kanssa	55	Korealaiskoneen alasampu-	
<i>Suomi ja</i>		minen	105
<i>suurvaltasuhteet</i>	59	Madridista Tukholmaan	106
Juri Andropovin viesti	59	II UHKAKUVAT KÄRJIS-	
Vaikea pyyntö	61	TYVÄT JA MUUTTUVAT .	109
Kenraali Bernard Rogersin		<i>Yleistilanne</i>	111
lausunto	63	Risteilyohjukset	111
Keskustelu ydinaseitten		Mikä on riittävä tuho?	113
sijoittamisesta Suomeen	65	Neuvottelut katkeavat	114

Arvio Itsenäisyyspäivänä 1983	115	ETYK Helsingissä heinä- kuussa 1985	169
<i>Yhteydenottoja</i>	117	Pohjustuskirje Moskovaan ..	171
Pyyntö	117	Keskustelu Mihail Gorbatshovin kanssa 1985 ...	173
Kirje George Bushille	118	Jegor Ligatshov ja Nikolai Ryzhkov	176
Yhteys Ruotsiin	120	Keskusteluja YK:n juhla- kokouksen yhteydessä	178
George Bushin asiantuntija .	122	George Shultz Suomessa	180
Takalukko	123	Arvioita ennen ja jälkeen Geneven	181
Arvio George Bushille	125	Kirjeitä Tähtien sodasta	183
Arvio helmikuussa 1984	126	Onnittelukirje Mihail Gorbatshoville	187
Juri Andropovin kuolema ...	127	<i>Keskusteluja ja kannanottoja 1985–86</i>	189
Konstantin Tshernenko	128	Matka Itävaltaan	189
George Bush pyytää vaikut- telmia	130	Vierailu Sveitsiin	190
Kirje François Mitterrandille	131	Järkyttävä uutinen	191
Kiitos arviosta	132	<i>Tshernobylin onnettomuus</i>	195
<i>Suomi ja Neuvostoliitto 1984–85</i>	135	<i>Keskusteluja aseriisunnasta</i> ..	199
Paasikiven päiväkirjat	135	Suullinen viesti	199
Muutos YYA-juhlan vietossa	137	Käännös Tukholmassa	200
Korruptioepäilyjä	138	Luottamus merellä	200
Grigori Romanov ja SKP	139	Reykjavikin yllätys	202
Suhtautumisestani kommu- nisteihin	141		
Arvo Aallon käynti	142		
Viesti Bakuun	144		
<i>Keskusteluja Keski- ja Itä- Euroopan edustajien kanssa</i> ..	147		
Erich Honecker ja neljäs ajo	147	III KÄÄNNE	
Keskustelu autossa	148	PAREMPAAN	205
Erich Honeckerin vieraana ..	150	<i>Rauma-Repolan sukelluspallot</i>	207
Muistikuvia Keski- ja Itä-Euroopan maista	151	<i>Neuvostoliiton ja Japanin suhteista</i>	213
<i>Aallonpohja on ohitettu?</i>	157	<i>Suomi ja aseneuvottelut 1987</i>	221
Suurvaltasuhteet syksyllä 1984	157	ETYK ja aseriisunta	221
Vierailu Isoon-Britanniaan ..	159	Keskustelu George Shultzin kanssa	222
Unohtumaton prinsessa	160	Keskustelu François Mitterrandin kanssa	224
Liian passiivista?	162	Mathias Rustin lento Moskovaan	225
Kirjeenvaihdon alku Mihail Gorbatshovin kanssa	163	<i>Neuvostoliiton vetäytyminen Afganistanista</i>	227
Huomio risteilyohjuksiin	164	<i>Suomi ja kolmas maailma</i>	235
Inarin ohjus	165	Vierailu Intiaan 1987	235
Richard von Weizsäcker Suomessa	167	Daniel arap Moin vierailu ...	236
Mihail Gorbatshov valtaan .	168	<i>Suomi ja muuttuva Neuvosto- liitto 1987</i>	239
<i>Uusi neuvostojohdanto ja suur- valtasuhteiden uusi avaus</i>	169	Kommunikeaongelmia	239

Keskustelu George Shultzin kanssa syksyllä 1987	243
Lokakuun vallankumouksen 70-vuotisjuhla	246
<i>Vierailuja Yhdysvalloista</i>	251
Kaksi keskustelua	
George Shultzin kanssa	251
Ronald Reagan Suomessa	252
<i>Vierailuja muutoksen maissa</i>	257
Keskustelua Unkarissa	257
Keskustelua Kiinassa	259
Taivaallisen rauhan aukio	262
<i>Baltia nousee esiin</i>	267
Baltian maiden itsenäistymispyrkimykset	267
Tilannearvio George Bushille syksyllä 1989	271
<i>Integraatiopolitiikan avaus</i>	277
EFTA:n täysjäsenyys	277
Jäsenyys Euroopan neuvostossa	278
<i>Neuvostoliiton talou uudistus, huomioita vuonna 1989</i>	281
Nikolai Ryzhkovin puhe	281
Kuumasta rahasta	283
Muistio perestroikan tilasta	284
<i>Neuvostoliiton rajat alkavat vuotaa</i>	291
Pakolaiset	291
Inkeriläiset	296
Konekaapparit	297
Juutalaiset	298
<i>Murroksen syksy 1989</i>	301
Vierailu Länsi-Saksaan	301
Mihail Gorbatsšov Suomessa lokakuussa 1989	304
Kirjeenvaihtoa vierailun jälkeen	307
<i>Muutos ja sen heijastukset</i>	311
Ns. sosialistisen leirin ja Neuvostoliiton hajoamis-prosessi	311
Vetoamus George Bushille	316
<i>Baltia, kevät 1990</i>	321
Suomen Viron-politiikan hahmottelua	321
Liettua julistautuu itsenäiseksi	325

Kansainväliset kiistakysymykset ja pohjoismaat .	327
<i>Tapahtumien arviointia</i>	329
Puhe Strasbourgissa	329
Tapaaminen François Mitterrandin kanssa	331

IV UUSI MAAILMAN-JÄRJESTYS	333
<i>Irak hyökkää Kuwaitiin</i>	335
<i>Helsingin huippukokous</i>	345
<i>Saksan yhdistyminen ja sen seuraukset</i>	357
Saksat yhteen	357
Rauhansopimuksen ja YYA:n uudet tulkinnot	359
<i>Neuvostoliiton-kaupan rakenteet muuttuvat</i>	367
Kaupan vaikeudet kasautuvat	367
Talou uudistuksen heijastukset kauppaamme ...	369
Clearing-kaupan viime vaiheet	370
Neuvostoliiton-kauppamme clearingin loputtua	373

V TURVALLISUUS-YMPÄRISTÖMME MUUTTUU	377
<i>Neuvostoliiton ja Baltian tilanne syksystä 1990 kesään 1991</i>	379
Ulkoisen avun tarve	379
ETYK:n huippukokous Pariisissa	384
Vierailuja Baltiasta	390
Suomen Baltian-linjan määrittelyä	393
Väkivaltaisuudet Liettuaassa	396
Yhteispohjoismaisten kannanottojen problematiikkaa	404
Neuvostoliiton tilanne, kevät 1991	412
Neuvostoliiton tilanne, kesä 1991	421

<i>Neuvostoliiton ja Baltian tilanne elokuusta 1991</i>	
<i>vuoden loppuun</i>	429
Elokuun vallankaappaus-yritys	429
Suomen linja koetuksella	431
Muiden maiden reaktiot, johtopäätöksiä	434
Iloniemen työryhmä	437
Baltian maiden itsenäisyyden tunnustaminen	439
Neuvostoliiton-suhteet Venäjän-suhteiksi	441
<i>Karjala</i>	455
<i>Suomi ja uudenlaiset naapurit</i>	459
Uusi, vanha Venäjä	459
IVY ja ETYK:n uusi tilanne .	463
Vierailut Ukrainaan ja Valko-Venäjälle	465
Baltian uusi tilanne	467
<i>ETYK:n huippukokous Helsingissä</i>	471
<i>Suojelua ja tiedustelua</i>	477
<i>Puolustusdoktriinin kehitys</i> ..	483
Ylipäällikkyyys	483
Pääkaupungin puolustus	484
Pariisin rauhansopimus ja vapaaehtoinen maanpuolustustyö	486
Hävittäjähankinnat	487
Ahvenanmaan asema	492
<i>Hallituksen asemasta ja valtiosäännöstä</i>	497
Pääministerin ja hallituksen roolit	497
Valtiosääntökeskustelua	500
<i>Namibia, Bosnia ja Martti Ahtisaaren asema</i>	505

VI OVET	
AVAUTUVAT	515
<i>Yhteiseen talousalueeseen</i>	517
ETA-neuvottelut alkavat	517
Ruotsin jäsenanomus	520
Entä, jos ETA kaatuu?	524
<i>Suomen EY-jäsenyys</i>	531
Jäsenyyttä aletaan selvittää .	531
Jäsenyyttä haetaan	536
Keskusteluja Brysselissä ja Luxemburgissa	548
Sopimus jäsenyydestä syntyä	552

VII VENÄJÄ JA SUURI KUVIO	561
<i>Boris Jeltsinin vierailu Suomessa</i>	563
<i>Suuri kuvio</i>	571
Keskustelu Jeffrey Sachsin kanssa	571
Vierailu Kazahstaniin	573
Keskustelu Mihail Gorbatshevillä kanssa	576
Kysymyksiä Brysselissä	579
Keskustelu Jacques Attalin kanssa	581
EY lähettää edustajat	583
Puhelu Bonnista	587
Kirjeitä Washingtoniin	588
<i>Vierailu Venäjälle</i>	599
<i>Baltia, Venäjä ja Suomi 1993</i>	605
Lennart Meren ja Anatoli Sobtshakin keskustelu	605
Euroopan neuvoston huippukokous	608
<i>Venäjän syksy 1993</i>	613
Kutsu, joka ei toteutunut	613
Viimeinen matka	617

HISTORIA JATKUU	619
------------------------------	-----

LUKIJALLE

Tultuani valituksi Tasavallan presidentiksi ryhdyin vakiintuneelta pohjalta johtamaan Suomen ulkopolitiikkaa. Lähdin olettamuksesta, että suuria mullistuksia ei tulisi tapahtumaan, ei ainakaan Euroopassa. En voinut ajatellakaan muuta kuin että Neuvostoliitto pysyisi kokonaisuena ja Saksa jaettuna.

Kun Saksat 1970-luvun alussa tunnustivat toisensa, mekin saatoimme sen tehdä, ja niin tuli Saksan kysymys meidän kannaltamme ratkaistuksi.

Tosin vuoden 1947 rauhansopimuksessa ja YYA-sopimuksessa oli Saksaa koskevia mainintoja, mutta niiden kanssa oli voitu elää, eivätkä ne näyttäneet jatkossakaan aiheuttavan meille suurempia vaikeuksia.

Ensimmäinen kauteni kulki ulkopolitiikan osalta lopuilleen asti Urho Kekkosen aikanaan tekemien aloitteiden ylläpidon, hienosäädön ja ajankohtaistamisen merkeissä. Uusille näkyville aloitteille ei ollut tilaa eikä tarvetta. Tarvetta oli aikaansaada parempi tasapaino juhlapuheiden ylevyyden ja arkielämän karuuden välille.

Mutta sitten alkoi tapahtua. Mihail Gorbatshov valittiin Neuvostoliiton johtoon keväällä 1985. Muutokset sisäpolitiikassa olivat ensimmäisten kolmen vuoden aikana kuitenkin lähinnä tyyllisiä. Vuoden 1988 aikana NKP teki omassa järjestyksessään päätöksiä, jotka merkitsivät luopumista puolueen ylivallasta. Näkyvä käänne osui vuoden 1989 kevääseen, kun Neuvostoliitossa toteutettiin kansanedustajien kongressin vaalit.

Kun uudistustahti välillä hidastui Neuvostoliitossa, se nopeutui itäisen Keski-Euroopan maissa, kuten ns. kansandemokratioita alettiin kutsua. Pian minä olin mukana keskusteluissa, joissa ei ollut puhe pelkästään Suomen suhteista ulkovaltoihin vaan muitten maitten sisäisistä ja keskinäisistä asioista.

Julkisessa asemassa ollessani minunkin piti puhua Neuvostoliitosta sosialistisena maana. Aikaisemmin se oli ollut äärimmäisen vastenmielistä. Enintään saatoin puhua siellä vallitsevasta "niisanotusta" sosialismista. Minulle Neuvostoliiton järjestelmä

oli valtiokapitalistinen, eikä sen muuttuminen yksityiskapitalistiseksi ollut järkytys.

Järkytys oli Neuvostoliiton hajoaminen. Odotin siitä paljon pahempia seurauksia kuin mitä tuli. Tosin kaikkia seurauksia emme vielääkään tiedä.

Myönteinen seuraus oli, että oppi historiallisen kehityksen yhdensuuntaisuudesta sai ankaran kolauksen. Sellaisen sai myös marxilais-leninistinen maailmankatsomus, jonka puitteissa kaikki, mikä palvelee jaloa päämäärää, on sallittua.

Nyt kun sekaannuksien vaaraa ei enää ole, voimme alkaa kutsua erityisesti pohjoismaissa rakennettua kansankotia sosialismiksi ja alkaa pelätä sen kohtaloa.

Toivoin, että luopuminen kaiken vallan keskittämisestä valtion ja yhden puolueen käsiin johtaisi jonkinlaisen sosialidemokratian esille tuloon. Uskoa siihen en jaksanut monestakaan syystä, joita en käy tarkemmin erittelemään. Oli monia näkökohtia, jotka puhuivat sitä vastaan, eikä yksikään puolesta.

Sosialidemokratian synty ja nousu on tapahtunut kapitalismin sisällä: pitää ensin olla toimiva markkinatalous, pitää olla voimia joita hallita, tuloja joita tasata.

Uuden maailmanjärjestyksen synnyssä näytteli suurta osaa myös Ronald Reagan, joka ei sovi luontevasti mihinkään kategoriaan. Hän ei ollutkaan konservatiivi.

Pitkäaikaisin keskusteluyhteys minulla oli – kuten tulee käymään ilmi – George Bushin kanssa. Se pohjautui, paitsi minun tarpeeseeni tuoda esille näkökohtiani, myös hänen aktiiviseen yhteydenpitoonsa.

Toivoin, että varustelukilpa loppuisi joskus hallitusti, sopimuksin, mutta en aina jaksanut siihen uskoa.

Baltian maat saivat takaisin itsenäisyytensä, jonka olivat menettäneet toivottomassa tilanteessa. Toivo kuitenkin heräsi uudelleen, ja uhmamieli.

Minäkin viittasin siihen, että balteilla oli oikeus itsenäisyyteen Neuvostoliiton perustuslain nojalla. En voi sanoa uskoneeni, että he siihen pitäytymällä olisivat saaneet itsenäisyytensä. He saivat itsenäisyyden osana Neuvostoliiton hajoamisprosessia. Heillä oli parempi tieto siitä, mihin oltiin menossa, kuin minulla.

Saksalaiset olivat sitkeästi puhuneet Saksojen joskus tapahtuvasta yhdistymisestä, mutta kun se hetki tuli, se tuli yllättäen, kuin varkain, ja hämmennys oli suuri niin saksalaisten kuin Ber-

liinissä ylintä valtaa käyttäneiden miehitysvaltojenkin piirissä.

Tätä kirjaa tehdessäni minulla on ollut käytettävissäni tasaval-
lan presidentin virallinen arkisto, mutta olen kuitenkin pääosin
nojannut omaan henkilökohtaiseen arkistooni. On ollut jonkin
verran sattumanvaraista, mitä papereita olen itselläni säilyttä-
nyt. Senkään vuoksi tämä kirja ei ole aukoton ja tyhjentävä kai-
ken sen läpikäynti, mitä ulkopolitiikassamme on tapahtunut.
Olen ottanut esille asioita, jotka ovat minua askarruttaneet ja
joihin oletan kohdistuvan yleisempää mielenkiintoa.

Kun olimme lopettelemassa kesänviettoamme Kultarannassa
elokuussa 1993 ja lopettamassa myös Raision Loimun voimin
ylläpidettyä kesäistä lentopalloaktiiviteettia, peliveli Heikki Piir-
to sanoi: "Yksitoista vuotta meni että hurrahti." Säännölliset pelit
alkoivat vasta toisena Kultaranta-kesänämme.

Samoin voin sanoa: kaksitoista vuotta meni että hurrahti. Ja
vielä laulun sanoin: "En päivääkään vaihtaisi pois."

Olen pitänyt kiirettä kirjojeni kanssa. Moni viime vuosina teh-
ty kannanotto ja päätös kaipaa varhaista lisävalaisua. Tämä mer-
kitsee sitä, että minulla ei ole ollut mahdollisuuksia kovin pitkäl-
le menevään tekstin hiomiseen.

Kirjan syntyyn ovat myötävaikuttaneet lukuisat henkilöt, joita
en käy tässä kutakin erikseen kiittämään. Lausun yleisen kiitollis-
suuteni.

Suuren työn ovat tehneet toimittaja Antti Blåfield, joka on
osoittamastani materiaalista koonnut olosuhteet huomioon ot-
taen mahdollisimman lukijaystävällisen kirjan, sekä maisteri
Keijo Immonen. Hän ei ole vain pitänyt hanketta tiukasti vireillä
vaan on osallistunut hyvin pitkälle kirjan rakennetta, muotoa ja
sisällystä koskevaan työskentelyyn. – Heille erityinen kiitos.

4.6.1995

Mauno Koivisto

I
YHTEYDET
SYNTYVÄT

LÄHTÖKOHTANI

Suhteistani Neuvostoliittoon

Keväällä 1981, jolloin olin pääministerinä, minulta tivattiin, minäläiset olivat suhteeni neuvostojohtoon. Vastasin, että siinä suhteessa ei ollut paljon kehumista. Vastaus kertoi tilanteen.

Kun liityin Suomen sosialidemokraattiseen puolueeseen vuonna 1947, se ei tapahtunut sosialistisesta vakaumuksestani vaan siksi, että tulin vedetyksi mukaan sosialidemokraattiseen työpaikkatoimintaan, joka tähtäsi kommunistien vaikutusvallan kaikinpuoliseen vähentämiseen, ennen kaikkea ammattiyhdistysliikkeessä.

Kun työmaat olivat paljolti poliittisen toiminnan näyttämöitä – niillä järjestettiin poliittisluonteisia työtaisteluita ja niiltä lähdettiin poliittisiin mielenosoituksiin ja, ennen kaikkea, niillä käytiin erityisesti ruokatunneilla poliittisia väittelyitä – minäkin jouduin poliittiseen toimintaan mukaan. Kun kommunistisen liikkeen aktiivit pyrkivät vetämään oman maan ja vallitsevan järjestelmän epäkohtia esille, siihen liittyi usein itäisen naapurimaamme järjestelmän ja olojen kaikinpuolinen kiittäminen. Tunsin tarvetta tuoda esille meidän yhteiskuntajärjestelmämme myönteisiä puolia ja arvostella kommunistien ajatuksia kuten myös Neu-

vostoliittoa, sen järjestelmää, historiaa ja pyrkimyksiä. Tutustuin halukkaasti kommunisminvastaiseen kirjallisuuteen.

Tutustuin kommunistiseen ja sitä kautta yleensä sosialistiseen ajatteluun ns. kantapään kautta, jolloin näköalat vähitellen avartuivat ja aloin vapautua siitä, mikä oli ollut ahdas kodin ja koulun perintö. Keväällä 1948 ns. Leino-lakkojen aikana olin Turussa varsinaisesti myrskyn silmässä. Meille työpaikka-aktivisteille toimitettiin monenlaista ajankohtaista tietoa. Se kuva minulle silloin syntyi, ettei ollut menossa mikään kommunistien vallankaappauspuuha, vaikka me siitä itse kovasti puhuimme ja sitä vastustimme.

Kun Paasikivi nimitti Karl-August Fagerholmin sosialidemokraattisen hallituksen, oli tilanne monella tavalla selvä.

Lähtöni syksyllä 1951 pariksi vuodeksi maaseudulle kansakoulunopettajaksi tapahtui paitsi pyrkimyksestä rahoittaa opintoja ja saada lukurauhaa, myös halusta päästä irti silloisista puolue-elämän kuvioista.

Kun 1950-luvun puolivälissä sosialidemokraattisessa puolueessa syntyi hajaannus ja sisäinen taistelu, asetti se minutkin vaikeaan asemaan. Väinö Leskistä moitittiin vuoden 1955 puoluekokouksessa liiallisesta neuvostoystävyydestä, mutta vuoteen 1957 tultaessa kuva oli kääntynyt toisin päin. Tämä hajaannus tuli liittymään niin puolueen kuin valtakunnankin ulkoisiin suhteisiin, ja siihen soppaan monet ulkopuolisetkin panivat lusikkansa.

Siirryttyäni Helsinkiin vuoden 1958 alussa olin vielä ns. leskiläisiin päin kallellani ja minulla oli läheiset henkilökohtaiset suhteet puoluesihteerin Kaarlo Pitsinkiin. Pian minulle kävi kuitenkin ilmeiseksi, että kummassakin ryhmittymässä, ja jonkin ajan kuluttua voitiin sanoa, että kummassakin puolueessa, oli voimia, jotka kaikin keinoin pyrkivät välttämään ns. puoluesovun syntymistä.

Oli täysi syy epäillä, että puolueesta erottunut poliittinen ryhmittymä sai rahoitusta idästä ja että SAK:sta irtaantunut ammattiyhdistys sai rahoitusta lännestä. Omakohtaisesti voin todeta, että rahan tulo lännestä SAJ:lle oli tosiasia. Selkeää näyttöä siitä, että Aarre Simosen johtama poliittinen ryhmä sai rahoitusta Neuvostoliitosta, ei silloin ollut saatavissa, mutta se näytti äärimmäisen todennäköiseltä. Myöhemmin on ollut käytössä informaatiota, jonka mukaan tällainen ulkoinen taloudellinen tuki oli tosiasia.

Puolueessa alkoi syntyä – ja se syntyi enemmän kuin sitä tie-toisesti luotiin – eräänlainen kolmas linja tai kolmas voima, joka pyrki aikaansaamaan uuden eheyden. Ajatus oli lyhykäisyydessään se, että ensin piti lyödä oikeisto, jos tätä terminologiaa nyt pidetään hyväksyttävänä, jotta voitaisiin neutralisoida vasem-misto. Näin tapahtui.

Helsinkiin muutettuamme jouduin ennen pitkää henkilökoh-taisiin konflikteihin toisaalta puoluejohdon, toisaalta paikallisen piirijärjestön johdon kanssa. Sen sijaan Helsingin Työväen Säästöpankin luottamushenkilöiden kanssa saatoin toimia ja hoitaa tehtävääni poliittisesti levollisessa ilmapiirissä.

Helsingin Työväen Säästöpankin hallinnossa ovat kommu-nistit, niin kuin me silloin vielä yksinkertaisuuden vuoksi sa-noimme, olivat aktiivisesti mukana ja heihin minulla kehittyi kasvavassa määrässä luottamussuhde.

Liityin aktiivisesti mukaan Suomi–Neuvostoliitto-Seuran toi-mintaan ja siinä yhteydessä tulin tapaamaan Neuvostoliiton lä-hetystön edustajia, joilla totesin olevan monia inhimillisiä piirtei-tä, ja myös heikkouksia. Erikoisesti on mieleeni jäänyt lounasti-laisuus, joka järjestettiin sen johdosta, että Sylvi-Kyllikki Kilpi luopui SN-Seuran puheenjohtajuudesta vuonna 1961. Lounaan aikana kaksi Neuvostoliiton lähetystön edustajaa vaihtoi keske-nään kärkevästi mielipiteitä sen jälkeen, kun Sylvi-Kyllikki Kilpi oli moittinut Neuvostoliittoa Suomen sosialidemokraattien pe-rusteettomasta vainoamisesta.

Olin Turun yliopistossa seurannut jonkin verran venäjän kie-len opetusta, mutta sen opiskelu oli silloin jäänyt kesken. Helsin-kiin muutettuamme ilmoittaudivin kieliopisto Berlitzin kurseille. Sen opetusperiaatteisiin kuului, että alun alkaen puhuttiin vain opetettavaa kieltä.

Kun syyskauden alussa oppilaita oli toistakymmentä, meitä oli vuodenvaihteessa jäljellä kaksi tai kolme. Minä olin ilmeisesti ainoa, joka aloin heti opetella myös venäjän kirjoittamista, enkä vain puhumista. Se oli ilmeisesti ratkaisevaa opintojen jatkamis-ta ajatellen, koska kevätpuolella olin ainoana jäljellä. Silloin opet-tajani Vadim Arnoldov esitti, että tulisin hänen yksityisoppilaak-sensa, mitä olinkin sitten hänen kuolemaansa asti. 1970-luvulla tapasin eräässä tilaisuudessa professori Igor Vahrosin ja kerroin opettajan tarpeistani ja siitä, että minulle tuotti vaikeuksia nais-ten puheen ymmärtäminen. Hän suositteli opettajaksi lehtori

Mirra Laaksoa, jonka äidinkieli oli venäjä. Hän sitten opetti minua usean vuoden ajan.

Kun kamppailin venäjän kielen kanssa, niin aina joskus se palkitsi itsensä. Oppikirjat olivat hauskoja, avautuva kirjallisuus ja runous elähdyttävää, laulut mieleen jääviä. Mutta monta kertaa oli se tunne, että näkemäni vaiva ei ollut siitä syntyneen hyödyn arvoinen.

Kunnes sitten tultiin perestroikan aikakauteen, jolloin kieliopintoni ja nuoruuden ideologia-harrastukseni kantoivat hedelmää.

* * *

Venäjää opiskellessa oli luettava paljon venäläisyyttä valaisevaa tekstiä. Jo opintojeni varhaisesta vaiheesta lähtien pyrin lukemaan tekstejä, jotka selvittäisivät venäläisten ja Neuvostoliiton suhtautumista Suomeen. Erityisesti yritin lukea kaiken sen kirjallisuuden, joka olisi siltä puolen tulkinnut käymiämme kahta sotaa.

Tässä suhteessa pettymys seurasi toistansa. Sotamuistelmia muilta rintamilta tuli kuin liukuhihnalta, ikään kuin samaan muottiin valettuina. Henkilö- ja paikannimet vaihtelivat, mutta ei sanottavammin muistelujen rakenne ja niiden henki.

Joskus 1970-luvun alkupuolella Keijo Immonen kysyi minulta, oliko siihen mennessä Neuvostoliitossa ilmestynyt sellaisia kirjoja, jotka olisivat käsitelleet maittemme välisten sotien syntyä ja Neuvostoliiton sodan päämääriä. Totesin, että tässä suhteessa ainoa mainitsemisen arvoinen kirja oli jo 1960-luvun puolivälissä ilmestynyt ja Nikita Hruschtshevin ns. suojasään aikana alulle pantu kirja "Taistelu Leningradista". Esitin, että siitä otettaisiin Suomea koskevat osat ja ne käännettäisiin.

Näin syntyikin kirja "Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944", jonka tekijänä usein on mainittu toimituskollegion puheenjohtaja S.P. Platonov. Tämä kirja on ollut paljon siteerattu lähde suomalaisessa sotakirjallisuudessa.

Kun talvisodan alkamisen 50-vuotispäivä lähestyi 1989, ilmeni Neuvostoliiton puolella levottomuutta, joka oli terve merkki huonosta omastatunnosta. Mitään merkittävästi uutta tietoa ei kuitenkaan siltä puolelta vieläkään tullut. Mihail Gorbatshovin tuona vuonna toteutunut valtiovierailukaan ei tuonut tässä suhteessa esille uutta. Gorbatshovin muistelmissa sitten todetaan, että jatkosotakin on ymmärrettävä talvisodan taustaa vasten.

Minulla oli ollut 1950-luvun lopussa useita syitä ryhtyä opiskelemaan venäjää uudestaan; yksi oli se poliittinen paitsio, johon olin joutunut tai mennyt. Se oli myös puoleltani eräänlainen protestin ilmentymä sitä lyhytnäköisyyttä vastaan, joka puolueessa paljon vallitsi.

Havaitsin, että Venäjän rikas kaunokirjallisuus on ainakin virallista historiankirjoitusta parempi lähde myös todellisuuden kuvauksena. Kirjallisuus sekä heijastaa että muovaa käyttäytymistä. Kaunokirjallisuudessa ihmiset ovat lihaa ja verta toisin kuin erityisesti virallisessa historian kirjoituksessa.

Ennen presidentiksi tuloani NKP:n keskuskomitean työntekijät moittivat minua muille siitä, etteivät he minua tunteneet. Seura-lehdelle antamassaan haastattelussa Eino S. Repo 1980-luvun alkupuolella arvosteli minua siitä, että olin laiminlyönyt mahdollisuuteni hoitaa suhteeni "kuntoon" Moskovan kanssa. Ilmeisesti tässä oli kysymys samasta asiasta.

Katsoin, että asiallinen suhtautuminen riittää. Ajattelin, että venäjän kielen harrastukseni olisi tulkittu myös pyrkimykseksi puoleltani parempiin suhteisiin heidän kanssaan.

Yhdessä suhteessa laskin näköjään väärin. Ajattelin, että jos me olemme valmiita jopa hallitusyhteistyöhön suomalaisten kommunistien kanssa, niin se olisi selkeä osoitus siitä, ettei meillä ollut katalia ajatuksia muittenkaan maitten kommunistien suuntaan. Osoittautui kuitenkin, että valmiudella hallitusyhteistyöhön suomalaisten kommunistien kanssa ei ollut merkitystä NKP:n asennoitumiselle.

Aikaa myöten tilanne kävi sillä tavalla paradoksaaliseksi, että kaikista Suomen puolueista SKP:n suhteet NKP:hen olivat pulmallisimmat ja että minä tulin joutumaan tavan takaa tästä syystä välikäteen.

Vuoden 1982 presidentinvaalien suhteen venäläiset olivat hyvin pidättyväisiä sekä myönteisissä että kielteisissä kannanotoissa. Ministerineuvos Viktor Vladimirov on myöhemmin kertonut, ettei häntä lähetetty Suomeen estämään minun valituksi tuloani, vaan edesauttamaan Ahti Karjalaisen valintaa.

Varsinainen muutos tapahtui vasta tammikuussa 1982, muutamaa päivää ennen presidentinvaaleja, jolloin pääsihteeri Leonid Brezhnev vastaussähkeessään hänelle lähettämäni 75-vuotis-

onnitteluun toivoi hyvien suhteiden jatkumista "Teidän johdolle". Ilmeisesti he olivat todenneet, että tulen valituksi.

Suhteistani pohjoismaihin

Minulla oli tiiviit suhteet pohjoismaihin niin pääministerinä, valtiovarainministerinä kuin Suomen Pankin pääjohtajanakin. Tapasin säännöllisesti useamman kerran vuodessa finanssi- ja rahapolitiikan harjoittajia sekä yksityisiä teollisuus- ja pankkimiehiä. Marcus Wallenberg matkusti paljon maailmalla ja piipahti usein Suomessa. Hän kävi monesti minua tapaamassa siitä etukäteen ilmoittamatta.

Vuosina 1968–70 pohjoismaiden pääministerit tapasivat lukuisia kertoja erityisesti ns. Nordek-hankkeen merkeissä. Tage Erlander luopui pääministerin tehtävistä syksyllä 1969 ja hänen tilalleen tuli Olof Palme, jonka kanssa ei ehtinyt syntyä sellaista resoneerausyhteyttä kuin minulla oli ollut Erlanderin kanssa. Norjan pääministerin Per Bortenin ja Tanskan Hilmar Baunsgaardin kanssa meille syntyi jonkinlainen kohtalonyhteys. Meidän kunkin toimilla oli vahva vaikutus toistemme kohtaloihin.

Vuoden 1979 keväältä minulle alkoi uudestaan syntyä pohjoismaiden pääministerien läheinen piiri. Kun pääministerit yleensä tapasivat Pohjoismaiden neuvoston kokousten yhteydessä, sovimme siitä, että kerran vuodessa pääministerit tapaisivat ilman näitä sidonnaisuuksia. Tällöin ei edessämme ollut samanlaisia pulmia kuin oli ollut 1960-luvun lopussa. Oli toisenlaisia, kansainvälisiä pulmia.

Toisen pääministerikauteni pohjoismaisia kollegojani olivat Tanskan Anker Jörgensen, Norjan Oddvar Nordli, Islannin Gunnar Thorodsen ja Ruotsin Thorbjörn Fälldin. Kaikkien kanssa oli miellyttävää ja hedelmällistä keskustella, mutta jostakin vaikeasti selitettävästä syystä läheisimmät suhteet minulle syntyivät Fälldinin kanssa.

* * *

Ulkopolitiikka oli periaatteessa suljettu pois Pohjoismaiden neuvoston piiristä jo ennen Suomen liittymistä siihen. Kun Suomi

liittyi, linja lyötiin kiinni myös meidän osaltamme. Tästä huolimatta ulko- ja turvallisuuspolitiikka nousi tavan takaa esille.

Minulla oli tästä kitkeriä kokemuksia toiselta pääministerikaudeltani. Pohjoismaiden neuvoston kokouksessa Reykjavikissa 1980 suomalaiset kansandemokraatit nostivat turvallisuuspoliittiset kysymykset esille. Yritin heihin vedota, että he eivät olisi sitä tehneet, mutta turhaan.

Eikä kansainvälistä poliittisten riitakysymysten esille ottaminen rajoittunut vain oppositioiryhmiin. Myös vastuullisessa asemassa olevat poliitikot ottivat ne esille.

Neuvoston Reykjavikin-kokouksessa maaliskuussa 1980 kokenut tanskalainen parlamentaarikko K.B. Andersen otti asian taas esille. Hän toimi kuin Johannes Kastaja. Hän valmisti Anker Jörgensenin tulemistä, joka seuraavan päivän puheessaan avasi kansainväliset riitakysymykset tarkasteltaviksi.

Olof Palme ja Kåre Willoch olivat innokkaita kansainvälisen politiikan käsittelijöitä. Tämä nähtiin neuvoston kokouksessa Kööpenhaminassa 1981.

Tilanne oli meidän kannaltamme varsin vähän tyydyttävä. "Kun eräitten maitten radikaalivasemmisto ja toisten maitten radikaalioikeisto hanskaa ja meidän viralliset esitykset pannaan kymmenen sentin palasiksi ja me katsomme vieressä hajamielisen ja poissaolevan näköisenä, niin tilanne on joskus vähän hankala", kuvasin asemaamme neuvoston Kööpenhaminan-kokouksesta palattuani SDP:n puolue-neuvoston kokouksessa maaliskuussa 1981 pitämässäni puheessa.

Tuskastuneena tilanteeseen Kööpenhaminassa esitin harkittavaksi, että neuvosto järjestäisi erityisen kansainvälistä politiikkaa koskevan istunnon, "johon osallistuisivat ne, jotka ovat siitä kiinnostuneet".

Tilanne maailmalla 1982

Tullessani presidentiksi 27. tammikuuta 1982 suurvaltasuhteet olivat huonot.

1960-luvun lopussa alkanut liennytykskausi oli johtanut SALT-neuvotteluihin, joita käytiin Suomessakin strategisten aseitten rajoittamiseksi. 1970-luvun puolivälissä oli syntynyt ETYK-jär-

jestely, joka johonkin mittaansa oli tyydyttänyt Neuvostoliiton pitkäaikaisia pyrkimyksiä toisen maailmansodan jälkeisen tilanteen vakauttamiseksi Euroopassa, mutta joka oli tuonut mukanaan myös uuden kansainvälisen avoimuuden velvoitteen.

Useista syistä johtuen kansainväliset suhteet olivat vuosikymmenen lopussa kiristyneet ja Yhdysvaltain presidentti Jimmy Carter oli ryhtynyt lisäämään Yhdysvaltain puolustusmenoja. Hänen turvallisuuspoliittisen neuvonantajansa Zbigniew Brzezinskiin nimiin tuli oppi, jonka mukaan Neuvostoliitto oli pakotettava sellaiseen varusteluun, johon sillä ei ollut varaa.

Joulukuussa 1979 Neuvostoliitto oli tunkeutunut Afganistaniin ja joulukuussa 1981 Puolaan oli julistettu sotatila. Länsi oli reagoinut näihin toimiin jyrkästi. Useat länsimaat olivat boikotoineet Moskovan olympialaisia 1980 ja kauppasuhteet Puolaan oli jäädytetty.

Wienissä olivat tavanmukaista aseistusta koskevat neuvottelut polkeneet vuosikausia paikallansa. Siellä ei voitu sopia edes käynnissä olleitten keskustelujen yhteisesti hyväksyttävästä nimityksestä.

Julkisuudessa käytiin paljon keskustelua sotilasliittojen välisistä voimasuhteista sekä varustelumenojen määrästä ja kansantuoteosuudesta.

Vuoden 1981 tammikuussa Yhdysvaltain johtoon oli noussut Ronald Reagan hyvin jyrkällä ohjelmalla. Neuvostoliitto oli 1970-luvun lopussa ryhtynyt sijoittamaan Itä-Eurooppaan keskimatkan kantaman ns. SS-20-ohjuksia ja NATO oli vastannut tähän omalla ns. kaksoispäätöksellään. Se oli ilmoittanut aloittavansa keskimatkan ohjusten sijoittamisen Länsi-Eurooppaan vuoden 1983 lopulla, ellei sitä ennen päästäisi Eurooppaan sijoitettujen neuvosto-ohjusten tuhoamisesta sopimukseen.

Maaliskuussa 1982 Madridissa runsaan vuoden kestänyt ETYK:n toinen seurantakokous keskeytyi seitsemäksi kuukaudeksi. Neuvostoliitto ja Yhdysvallat aloittivat Ronald Reaganin aloitteesta heinäkuussa 1982 neuvottelut strategisten ydinaseiden vähentämisestä, mutta nämä nk. START-neuvottelut keskeytyivät vuoden 1983 lopulla.

Suurvaltasuhteiden tilaa kuvaa, että Andrei Gromyko oli syyskuussa 1984 ensimmäinen NKP:n politbyroon jäsen, jonka Yhdysvaltain presidentti viiteen vuoteen tapasi. Gromyko vieraili tuolloin YK:n yleiskokoukseen osallistumisensa yhteydessä

MAUNO KOIVISTON ULKOPOLIITTINEN PERINTÖ

Mauno Koivisto (1923–2017) toimi Suomen tasavallan presidenttinä kaksi perättäistä kautta 1982–1994. Muistelmateos *Historian tekijät* tarkastelee presidentin toimintaa ulkopoliittikan johtajana ja avaa lukijoiden eteen ainutlaatuisen näkymän 1980-luvun ja 1990-luvun alun dramaattisiin tapahtumiin Euroopassa – sisältäpäin.

Presidentti Koivisto kertoo yksityiskohtaisesti suhteistaan suurvaltojen johtajiin, käydyistä keskusteluista, neuvotteluista ja kokouksista. Suomen puolueettomuusaseman turvaamisen ohella Koivisto osallistui presidenttikautsiensa aikana kansainvälisten kysymysten selvittämiseen tavoilla, jotka tulivat julki ensimmäistä kertaa näissä muistelmassa. Kirja sisältää myös tarkasti luonnehdittuja henkilökuvia monista oman aikansa kansainvälisen politiikan johtajista samoin kuin kotimaisista vaikuttajista.

Vuonna 2023 tulee kuluneeksi 100 vuotta Koiviston syntymästä, ja sen kunniaksi julkaistavaan uuteen laitokseen on kirjoittanut jälkisanat pitkän linjan diplomaatti ja Venäjä-asiantuntija René Nyberg. Muistelmateos on julkaistu alun perin vuonna 1995.

www.tammi.fi

99.1

ISBN 978-952-04-6117-1